

KAPŁAN JAKO SŁUGA SŁOWA BOŻEGO W ŚWIECIE PISM ŚWIĘTEGO GRZEGORZA WIELKIEGO

WPROWADZENIE

Dzięki rozwojowi badań historyczno-analitycznych, a także rozwijającej się literaturze patrystycznej możliwe jest podjęcie badań poznawczych z dziejów myśli ludzkiej w jej formach chrześcijańskich.

Niniejszy artykuł podejmuje to zadanie na bardzo ważnym odcinku dziejów kultury europejskiej, a mianowicie, gdy kończyła się epoka starożytna, a zaczynała kształtować się ideologia średniowieczna.

Na skutek załamania się Imperium Romanum zaistniała wielka pustka, której nie mógł wypełnić żaden król, czy dowódca; wypełnił ją Kościół, który stawał się nauczycielem i prawodawcą rodzącej się rzeczywistości. Równolegle do schodzącego coraz niżej autorytetu władców świeckich zaczyna wzrastać powaga Stolicy Apostolskiej, która jako jedyny stabilny ośrodek w tych czasach stara się zachować własną tożsamość, jak również — ocalić ogólnoludzkie wartości, jakie przekazała starożytność. W tym też czasie zaczynają słabnąć poszczególne ogniwa religii przedchrześcijańskiej, a także związane z nią organicznie elementy kultury starożytnej¹; sprzyjało to działalności misyjnej Kościoła. Chrześcijanie z zachodnich prowincji z większą siłą mogli przekazywać swą wiarę ludom barbarzyńskim, czego przykładem jest działalność misyjna św. Patryka w Irlandii, czy też ewangelizacja Belgii przez św. Amada². Chęć ewangelizacji świata w celu pozyskania jak naj-

¹ Przyczyniły się do tego takie fakty jak: usunięcie ze stanowisk urzędowych wszystkich pogan i heretyków, wyrzucenie przez Gracjana z sali posiedzeń senatu posągu Wiktorii i jej ołtarza (382 r.), zniesienie Igrzysk Olimpijskich (393 r.), zniesienie Misteriów Eleuzyjskich (386 r.), zamknięcie z rozkazu Justyniana Wielkiego Akademii Platońskiej (529 r.). Por. M. J a c z y n o w s k a, *Historia Starożytnego Rzymu*. Warszawa 1984 s. 364—365.

² Por. H. D a w s o n, *Religia i powstanie kultury zachodniej*. Przeł. S. Ławicki Warszawa 1950 s. 16. Należy tutaj zaznaczyć, że mimo tej chrystianizacji nowi chrześcijanie nie porzucali w zupełności pogańskiego wychowania klasycznego, gdyż uważali, że zanim zostanie się uczniem Chrystusa, należy najpierw dojrzeć na płaszczyźnie czysto ludzkiej; dopiero wówczas można dokonać pełnych aktów wiary i czynów moralnie dobrych. Por. H. J. Marrou, *Historia Wychowania w starożytności*. Przeł. J. S. Łoś. Warszawa 1969 s. 434. O stosunku starożytnych chrześcijan do kultury klasycznej por.: H. Fuchs, *Die frühe Kirche und die antike Bildung*. „Die Antike” 5: 1929 s. 107 n.; P. de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*. Paris 1947³ s. 14—32; C. L. Ellspermann, *The Attitude of the early Christian Fathers toward pagan Literature and Learning*. Washington 1949.

większej liczby wyznawców Chrystusa może tłumaczyć wielki nacisk, jaki położył w tych czasach Kościół na przepowiadanie Słowa Bożego³.

Duszpastersko-misjonarski aspekt posługi Kościoła domagał się zatem odpowiedniej formacji intelektualnej i moralnej ówczesnego duchowieństwa, tym bardziej, że system oświatowy cechowała wtedy mocna schyłkowość⁴. Działalność pasterska i piśmiennicza papieża Grzegorza Wielkiego (540—604) jest w tym aspekcie bardzo reprezentatywna. Przedstawia ona zarówno bogactwo treściowe, jak i oficjalne stanowisko Kościoła ze względu na jego pozycję. Nie tylko opisywał on bieżącą rzeczywistość ale w dużej mierze ją współkształtował. Grzegorz Wielki jako pierwszy papież średniowiecza posiadający mimo przemilczeń Bizancjum faktyczną władzę polityczną w Rzymie⁵, zdaje sobie sprawę z tego, że nastąpiła stosowna chwila, aby ożywić ludzkość nadprzyrodzonym duchem łaski⁶, a powstający „nowy świat” oprzeć na prawdach i zasadach katolickich. Kierowany tą myślą rozpoczyna działalność misyjną. Jak żaden papież przed nim, tak on odczuwał działalność misyjną, jako pierwszy obowiązek zwierzchnika Kościoła. Jego epokowe dzieło, jakim była ewangelizacja Anglii uwidacznia nakaz misyjny w całej pierwotnej jego czystości⁷. Wysłał on w 596 r. Augustyna mnicha z założonego przez siebie klasztoru św. Andrzeja wraz z towarzyszami innych klasztorów benedyktyńskich do Anglów. Misja ta sprawiła, że właśnie jemu przypisuje się nawrócenie Anglii⁸. Z podobnym też zamiarem pozostawał Grzegorz w stosunku do hiszpańskich Wizygotów, a także Korsyki i Sardynii, którą zamierzał schryścianizować na początku VII stulecia⁹.

Papież Grzegorz Wielki zdawał sobie sprawę z tego, że ówczesny egzarcha nie dorównywał militarnie Longobardom wobec tego uznał, że jedyną drogą na jakiej możliwe było uwolnić ludność i Kościół w Italii od ich ucisku było zawarcie pokoju. Z kolei ten pokój mógł stać się czymś realnym i pewnym, jeżeli uda się ich pozyskać dla katolicyzmu. Tak więc z punktu widzenia duszpastersko-misyjnego należy rozważać całą działalność pokojową Grzegorza, na jaką zdecydował się wobec Longobardów¹⁰.

Zdawał sobie sprawę również i z tego, że koncepcja nowej rzeczywistości opartej na prawie Bożym, domaga się gorliwych i świętych głosicieli Słowa Bożego. Z tą myślą sięga po pióro, aby napisać m. in. jak kapłan powinien

³ Począwszy od VI w. głoszenie Słowa Bożego stawiano niemal na równi ze sprawowaniem Eucharystii. Duchowni byli zobowiązani do głoszenia kazań w niedziele i święta, a w czasie Wielkiego Postu również w każdy dzień powszedni. Por. K. Baus, *Die Reichskirche nach Konstantin dem Grossen*. Hlbd. 2: *Die Kirche in Ost und West von Chalkedon bis zum Frühmittelalter* (451—700). Freiburg — Basel — Wien 1975 s. 249—251.

⁴ Por. S. Rosik, *Finalizm życia chrześcijańskiego w świetle twórczości papieża Grzegorza Wielkiego*. Lublin 1983 s. 27; P. Riché, *Education et culture dans l'occident barbare*. VI^e—VIII^e siècles. Paris 1973⁸ s. 328.

⁵ Por. Rosik, dz. cyt. s. 31.

⁶ Por. F. Barda, *Nauka Św. Grzegorza Wielkiego o duszpasterstwie* (Odbitka z „Ateneum Kapłańskiego” T. 22—23). Włocławek 1929 s. 4.

⁷ Por. Baus, dz. cyt. s. 209.

⁸ Por. Dawson, dz. cyt. s. 70. Na temat misji św. Augustyna piszą: G. F. Browne, *Augustin and his companions*. London 1897; tenże. *The conversion of Heptarchy*. London 1906; A. J. Mason, *The mission of St. Augustine to England*. Cambridge 1897; Casquet, *The mission of St. Augustine*. London 1924; F. Cabrol, *L'Angleterre chrétienne avant les Normands*. Paris 1909; L. Goussaud, *Les chrétiens celtiques*. Paris 1911.

⁹ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła*. T. 1. Lublin 1973 s. 143.

¹⁰ Por. Baus, dz. cyt. s. 207—208; O. Giordano, *L'invasione longobarda e Gregorio Magno*. Bari 1970; M. Chuchra, *Grzegorz Wielki. Obrońca sprawiedliwości i pokoju*. W świetle Listów. Lublin 1980 (mps BKUL).

żyć i w jaki sposób powinien nauczać: „qualiter vivat”, „qualiter doceat”¹¹

Celem niniejszego artykułu jest zrekonstruowanie w oparciu o wypowiedzi Grzegorza Wielkiego ideału kapłana jako sługi Słowa Bożego, czyli optymalnego wzoru realizacji funkcji nauczycielskiej godnego pożądania i osiągnięcia.

Problem artykułu skupia się wokół pytania na ile elementy tego wzoru mają charakter niezmienny i stanowią wartość dla współczesnego odbiorcy pism św. Grzegorza Wielkiego żyjącego i pełniącego funkcję nauczycielską zleconą mu przez Chrystusa w historycznie zmienionych uwarunkowaniach.

OBOWIĄZEK PRZEPOWIADANIA

Głoszenie Ewangelii należy do istoty Kościoła i stanowi konieczną powinność każdego kapłana. Na oznaczenie tej konieczności używa święty Paweł greckiego słowa „ananke”. Ananke w tragediach greckich oznaczało to, czego nie można było uniknąć, determinację, przeznaczenie. Głoszenie Ewangelii jakkolwiek odbywa się w sposób wolny, jest obowiązkiem, determinacją i przeznaczeniem Kościoła¹².

Dlatego działalność kapłańska wyraża ścisły związek, jaki zachodzi między ofiarą Chrystusa, a przepowiadaniem Słowa Bożego. W tym też duchu pojmuję obowiązek przepowiadania Słowa Bożego Grzegorz Wielki. Istniejące teksty, w których papież wypowiada się na ten temat wyraźnie wskazują na to, jak bardzo wysokie miejsce w hierarchii zadań kapłańskich przyznaje on misji nauczania. Grzegorz Wielki podkreśla, że obowiązek nauczania należy do istoty posługi kapłańskiej¹³. Być kapłanem oznacza u Grzegorza być głosicielem; kapłan, który nie potrafi przepowiadać, jest niemym zwiastunem; „Ktokolwiek przystępuje do kapłaństwa przez to samo przyjmuje obowiązek zwiastuna (...). Jeśli więc kapłan nie potrafi przepowiadać, jakiegoż wołania głos wyda niemy zwiastun?”¹⁴

Również lęk przed mówieniem prawdy jest równoznaczny z napiętnowanym przez Grzegorza milczeniem¹⁵. Grzegorz Wielki porównuje kapłana, który nie głosi do umarłego¹⁶, albo do pasterza troszczącego się tylko o własne ciało¹⁷. Milczenie kapłana, zdaniem Grzegorza, ściąga na niego słuszny gniew Boży¹⁸. Dlatego papież zachęca i przestrzega kapłanów: „(...) aby język w upominaniu nie ustawał, abyśmy przyjąwszy obowiązek nauczania przed sprawiedliwym Sędzią nie odpowiedzieli za nasze milczenie”¹⁹. Grzegorz zwraca uwagę na podwójną szkodę, jaka może zaistnieć na skutek milczenia

¹¹ R. P. IV (PL 77, 128).

¹² Por. J. Ablewicz, *Będziecie moimi świadkami*. Paryż 1983 s. 222—223.

¹³ R. P. I, 7 (PL 77, 20—21); Por. J. Hedley, *Lex levitarum, la formation sacerdotale d'après Saint Grégoire le Grand*. Maredsous 1922 s. 40.

¹⁴ R. P. II, 4 (PL 77, 31): „Praeconis quippe officium suscipit, quisquis ad sacerdotium accedit (...) Sacerdos ergo si praedicationis est nescius, quam clamoris vocem daturus est praeco mutus?”; Por. Ep I, 24 (CCL 140, 26).

¹⁵ Ep I, 24 (CCL 140, 26): „Pastori etenim recta timuisse dicere, quid est aliud quam terga tacendo praebuisse?”

¹⁶ „Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiat”. Tamże.

¹⁷ Mor XXII, 22, 53 (PL 76, 246): „Quid ad haec nos pastores dicimus qui adventum districti iudicis praecurrentes, officium quidem praeconis suscipimus, sed alimenta ecclesiastica muti manducamus. Exigimus quod nostro debetur corpori sed non impendimus quod subiectorum debemus corde”; Por. Mor XIII, 23, 26 (PL 75, 1059).

¹⁸ HEz I, 9, 27 (PL 76, 882).

¹⁹ HEv I, 17, 3 (PL 76, 1139).

kapłana, który nie spełnia posługi głoszenia: „To jednak jest pewne, że milczenie pasterza niekiedy szkodzi jemu, zawsze jednak jego podwładnym”²⁰.

Kapłan zaniedbujący posługę Słowa Bożego podobny jest do bogacza ukrywającego swe pieniądze przed biednym albo do lekarza, na którym ciąży grzech śmierci bliźniego spowodowanej na skutek jego niedbalstwa²¹. Papież piętnuje tych wszystkich kapłanów, którzy zaniedbali obowiązek głoszenia, a zajęli się troskami doczesnymi. Takich kapłanów nazywa on „fałszywymi pasterzami”²² i przewiduje dla nich surowy sąd Boży, surowszy od tych, którzy utracili zbawienie na skutek opieszałości swoich pasterzy²³. Z tej racji kapłan nie powinien zaniedbywać obowiązku głoszenia i nie może go tu usprawiedliwić żadna motywacja z pokorą włącznie²⁴. Grzegorz Wielki przyznaje, że są kapłani, którzy chętnie przyjmują Boży nakaz głoszenia, ale nie brak i takich kapłanów, którzy chcieliby uniknąć tego obowiązku. Pierwszych symbolizuje prorok Izajasz, drugich zaś Jeremiasz²⁵.

W liście do biskupa Natalisa papież wyraża swoją wielką radość, że ten oddał się posłudze przepowiadania²⁶. Zdaniem Grzegorza siła przepowiadania jest jedną z form przeciwdziałania wysiłkom, jakie podejmują ludzie wrogo usposobieni wobec Kościoła, usiłujący zakłócić głos Ewangelii²⁷.

Zadaniem kapłana jest więc, aby przez głoszenie Bożej prawdy rozpalać wśród ludzi ogień Ducha Świętego²⁸ i troszczyć się o to, by każdy, kto zbliża się do niego odchodził zaprawiony solą jego mowy²⁹.

Dlatego Grzegorz przypomina, że kapłan powinien zawsze myśleć o „nauczyielskim urzędzie, rozważając z najwyższą bojaźnią, że Pan, który wróci po odbiór królestwa, dając talenty swym sługom powie: „Zarabiacie nimi, aż wrócę” (Łk 19,13). Czynimy ten obowiązek rzeczywiście wtedy, jeśli sposobem życia i mową zyskujemy dusze bliźnich, jeśli wszystkich słabych —

²⁰ HEv I, 17, 3 (PL 76, 1139—1140).

²¹ R. P. III, 25 (PL 77, 96): „(...) qui dum peccantibus fratribus verbum praedicationis subtrahunt, morientibus vitae remedia abscondunt (...). Unde et bene per Salomonem dicitur: „Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis” (Prz 11, 26). Frumenta quippe abscondere, est praedicationis sanctae apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicetur; quia in solius culpa silentii pro multorum quos corrigere potuit, poena damnatur, Si medicinalis artis minime ignari secundum vulnus cernerent, et tamen secare recusarent, profecto peccatum fraterna mortis ex solo torpore committerent. Quanta ergo culpa involvatur aspiciat, qui dum cognoscunt vulnera mentium, curare ea negligunt sectione verborum”.

²² Mor XXV, 13, 31 (PL 76, 341).

²³ R. P. III, 25 (PL 77, 96).

²⁴ Tamże.

²⁵ R. P. I, 7 (PL 77, 20): „Duo quippe sunt praecepta charitatis, Dei videlicet amor et proximi. Per activam vitam igitur prodesse proximis cupiens Isaias, officium praedicationis appetit: per contemplationem vero Jeremias amoris conditoris sedulo inhaerere desiderans, ne mitti ad praedicandum debeat contradicit. Quod ergo laudabiliter alter appetit, hoc laudabiliter alter expavit. Iste ne tacitae contemplationis lucra loquendo perderet, ille ne damna studiosi operis tacendo sentiret”

²⁶ Ep II, 44 (CCL 140, 135): „Valde vero in epistola vestra gavisus sum quod vos exhortationi studium dare fatemini. In hoc etenim scio quia curam vestri ordinis sollerter agitis, si ad auctorem vestrum et alios trahere curatis”.

²⁷ Mor III, 52 (PL 75, 625): „Tacentes enim adversarios habemus, si verae fidei filios praedicando generare neglegimus (...) mutos nos adversarii diligunt, loquentes oderunt”; Por. Mor XX, 29, 59 (PL 76, 172—173).

²⁸ Ep VI, 63 (CCL 140, 438): „Sit in lingua sermo, sit zeli fervor in animo, ut vere de illorum dicamur numero, de quibus legitur: „apparuerunt illis dispertitae linguae sicut ignis, sedit supra singulos eorum” (Dz 2, 3). Vere enim ignes in nobis linguae resident, si in fratrum filiorumque exhortatione divini fervore spiritus accendamus”; Por. HEv II, 30, 8 (PL 76, 1225—1226).

²⁹ HEv I, 17, 18 (PL 76, 1149): „(...) ut quisquis ad nos iungitur ex linguae nostrae sale condiatur”.

głosząc radość królestwa niebieskiego — w nadziemskiej utwierdzamy miłości, jeśli grząc o strasznych mękach piekła, łamiemy zuchwałych i pysznych, jeśli nikomu wbrew prawdzie nie pobłażamy, jeśli oddani świętej przyjaźni nie obawiamy się ludzkiej nieprzyjaźni”³⁰.

Powyższe uwagi Grzegorza na temat obowiązku nauczania można zamknąć retorycznym pytaniem, jakie stawia sam papież: „Jesteśmy zwiastunami Sędziego, który ma przybyć; Któż będzie zwiastował przybycie Sędziego, jeśli zwiastun zamilczy?”³¹

Z powyższego wynika, że kapłan na wzór Chrystusa Nauczyciela powinien być heroldem Słowa Bożego. Uchylenie się przed pełnieniem tej funkcji wyrządza szkodę zarówno Kościołowi, jak i kapłanowi. Obowiązek przepowiadania Grzegorz Wielki łączy z działalnością Ducha Świętego, która w tej posłudze ujawnia swoją moc i przeciwstawia się sile wrogiej Kościołowi.

PRZYMIOTY INTELEKTUALNO-DUCHOWE PRZEPOWIADAJĄCEGO

Człowiek w swej wewnętrznej strukturze jest nośnikiem głębinowego i tajemniczego pokładu, jakim jest dusza nieśmiertelna³². Kapłan, głosząc Słowo Boże dociera do duszy ludzkiej objawiając jej tajemnice Boże³³. Z tej racji Słowo Boże nie może być głoszone przez niego „w jakikolwiek sposób” Wymaga to duchowego oraz intelektualnego wzrostu osobowości, który dokonuje się na drodze rozwoju cnót, dogłębnego studium a nade wszystko na drodze rozwijania form współżycia z Bogiem na płaszczyźnie usynowienia przez łaskę uświęcającą³⁴.

Charakterystyka podstawowych wymagań, jakie papież stawia przed głoszącym zostanie poprzedzona zarysem sylwetki służby Słowa Bożego, którą Grzegorz Wielki zgodnie z duchem swej epoki przedstawia za pomocą różnorodnych obrazów, porównań i symboli.

Pismo Święte, a także piśmiennictwo patrystyczne porównuje proroków, apostołów oraz kaznodziejów do chmur. Symbolem tym posługuje się także Grzegorz Wielki, z tym, że terminy: „chmura” i „deszcz” stosuje zamiennie³⁵. Głosiciel, który swoim przepowiadaniem zrasza glebę ludzkich serc i rozpala je miłością do Boga często bywa porównywany przez Grzegorza do rzeki i błyskawicy³⁶. Kapłan nauczający podobny jest do światła, które rozprasza ciemności. Należy dodać, że motyw światła jest porównaniem ulubionym

³⁰ Ep II, 40 (CCL 128): „Grave namque est pondus sacerdotii prius quippe sacerdotii necesse est ut caeteris ad exemplum vivat, ac deinde servandum ut mentem per ostensa exempla non eleve. De praedicationis semper ministerio cogitet, intentissimo timore considerans quod recessurus ad percipiendum regnum Dominus, et talenta servis tribuens dicat: Negotiamini dum venio (Łk 19,13). Quod profecto negotium tunc vere nos agimus, si vivendo et loquendo proximorum animas lucratur, si infirmos quosque caelestis regni gaudia praedicando, in superno amore roboramus, si protervos ac tumidos, gehennae supplicia terribiliter insonando flectimus, si nulli contra veritatem parcimus, si supernis amicitias dediti, humanas inimicitias non timemus”.

³¹ HEv I, 17, 8 (PL 76, 1113): „Praecones venturi iudicis sumus. Quis ergo venturum iudicem nuntiet, si praeco tacet?”

³² Por. S. Witek, *Teologia życia duchowego*. Lublin 1986 s. 44—46.

³³ Hedley, dz. cyt. s. 84; S. Witek, *Miłość chrześcijańska w życiu człowieka*. Warszawa 1983 s. 11.

³⁴ Por. M. Pellegrino, *Il sacerdozio nell'esperienza e nel pensiero di sant'Agostino*, „Seminarium” 16: 1964 s. 283.

³⁵ Mor. XVII, 31, 50 (PL 76, 35); Mor XXX, 2, 6 (PL 76, 525—526); Mor XXVII, 42, 70 (PL 76, 440).

³⁶ Mor XXX, 2, 8 (PL 76, 527): „Quia enim corda audientium rigant, flumina: quia vero dum accendunt, fulgura memorantur”

przez Grzegorza, dlatego na określenie przepowiadającego używa on takich wyrażen jak: „światło”, „słońce”, „gwiazdy”³⁷. Grzegorz Wielki porównuje zwiastuna Dobrej Nowiny do „koguta”, który wśród ciemności kończącej się nocy zapowiada światło dnia³⁸, albo do „lampy”, jaśniejącej Słowem Bożym³⁹.

Za prorokiem Izajaszem (Iz 40,3) oraz św. Łukaszem (Łk 3,4) Grzegorz utożsamia kapłana przepowiadającego z „posłańcem”, przygotowującym drogę do serc ludzkich dla nadchodzącego Pana⁴⁰. W metaforze świętego Grzegorza kapłani głoszący są także „stopami Pana” zwiastującymi słowo Boże w Kościele, którego głową jest Chrystus⁴¹. Są oni jak „matka”, która w bólach rodzi dzieci dla wiary⁴². Z tej to racji kapłan powinien odznaczać się wyjątkową czystością życia⁴³. Powinien pamiętać o tym, aby potomstwo, które rodzi się nie uległo zabiciu przez zły przykład z jego strony⁴⁴. W metaforze Grzegorza kapłan głoszący podobny jest do dobrego rolnika, który potrafi dostosować rodzaj ziarna do jakości gleby⁴⁵. Ponieważ kapłan głoszący Słowo Boże jest wysłannikiem nadchodzącego Pana, obwieszczającym zbliżające się królestwo Boże, dlatego Grzegorz Wielki porównuje go do „bramy” tego królestwa⁴⁶. Podobnie, jak pies, który liżąc ranę przyspiesza jej gojenie się, tak zdaniem Grzegorza język głoszącego leczy rany ducha ludzkiego, gdy nawołuje do poprawy życia⁴⁷. Z uwagi na potrzebę wytrwałości w głoszeniu kapłan podobny jest do „woła”, który nie zraża się ciężarem⁴⁸, zaś towarzysząca wytrwałości nieustanna czynność kierowania ludzkim sumieniem pozwala Grzegorzowi określić kapłana wyrażeniami: „woźnica” i „powóz”⁴⁹.

Jak widać, Grzegorz Wielki nie podaje definicji głoszącego Słowo Boże wprost, lecz stara się to uczynić w sposób opisowy. Jednak bogactwo semantyczne zastosowanych przez niego zabiegów stylistycznych pozostaje w ścisłym związku z teologicznym znaczeniem tej rzeczywistości, jaką zawiera w sobie słowo „praedicator”⁵⁰.

Należy jeszcze podkreślić, że powyższa metoda, jaką posłużył się Grzegorz

³⁷ Mor IX, 8, 8 (PL 75, 862); EP V, 44 (CCL 140, 331).

³⁸ Mor XXX, 3, 9 (PL 76, 527—528).

³⁹ Hez I, 11, 7 (PL 76, 908): „Nam lucerna quae in semetipsa non ardet, eam rem cui supponitur, non accendit. Hinc enim de Ioanne Veritas dicit: „Ille erat lucerna ardens et lucens” (J 5, 35). Ardens videlicet per coeleste desiderium, lucens per verbum. Ut ergo servetur veritas praedicandi, teneatur necesse est altitudo vivendi”

⁴⁰ HEv I, 20, 3 (PL 76, 1161).

⁴¹ Mor XIX, 14, 22 (PL 76, 110).

⁴² Mor XXX, 10, 42 (PL 76, 547—548); Mor XXX, 13, 47 (PL 76, 549—550).

⁴³ Mor XVIII, 47, 76 (PL 76, 83).

⁴⁴ Mor XXI, 10, 16 (PL 76, 198—199).

⁴⁵ HEz I, 11, 20 (PL 76, 914): „Quid autem mirum si hoc verbi Dei erogator faciat, cum et agricola qui seminat in terram mittit, prius terrae qualitatem praevidet, quibus seminibus apta videatur, et postquam qualitatem praeviderit, tum semina spargit?”

⁴⁶ HEz II, 3, 2 (PL 76, 959): „Potest etiam portae nomine unus quisque praedicator intelligi: quia quisque nobis ianuam regni coelestis ore suo aperit, porta est”; Por. Mor XXVIII, 18, 38 (PL 76, 470).

⁴⁷ HEv II, 40, 2 (PL 76, 1302—1303): „Nonnunquam solent in sacro eloquio per canes praedicatores intelligi. Canem etenim lingua vulnus dum lingit, curat: quia et doctores sancti dum in confessione peccati nostri his instruunt, quasi vulnus mentis per linguam tangunt: et quia nos loquendo a peccatis eripiunt, quasi tangendo vulnera ad salutem reducunt. Quia enim canum nomine, praedicatorum lingua signatur”.

⁴⁸ HEz I, 3, 4 (PL 76, 807).

⁴⁹ HEz II, 9, 15 (PL 76, 1051—1052).

⁵⁰ Por. H. J. Perez, *El ministerio de la Palabra según San Gregorio Magno*. W: *Teologia del Sacerdocio*. T. 3. Burgos 1971 s. 45 n.; Por. F. Castaldelli, *Teologia e retorica in San Gregorio Magno*. Sal 29: 1967 s. 269—299.

Wielki w celu określenia głosiciela Słowa Bożego została zapożyczona od jego poprzedników w szczególności zaś widać tu wpływ św. Augustyna⁵¹. Z tym jednak, że myśl, jaką papież stara się wydobyć z nagromadzonych symboli i obrazów, niejednokrotnie nakładających się na siebie dla odbiorcy jego pism jest wystarczająco jasna i komunikatywna, a przy tym oryginalna, co pozwala na wytyczenie tutaj dla Grzegorza pewnego pola samodzielności⁵².

Zobrazowaną w powyższy sposób sylwetkę kapłana, na którym spoczywa obowiązek głoszenia Słowa Bożego, Grzegorz Wielki wyposaża w pewne przymioty, które są czymś nieodzownym do skuteczności misji przepowiadania. Spośród tych przymiotów papież wysuwa na czoło świadomość zależności przepowiadającego od Boga, odpowiedni zasób wiedzy, oraz cnót, składających się na jego osobistą świętość.

Przejawem zażyłości, jaka powinna zaistnieć między kapłanem przepowiadającym, a Bogiem jest świadomość stałej zależności od Tego, który objawia człowiekowi swoją wolę za jego pośrednictwem. Świadomość tej więzi, od której zależy również skuteczność nauczania powinna mieć cechę stałości. Stałość tę Grzegorz Wielki określa terminem „soliditas timoris intimi” Jest to stałość w służbie Bożej oparta na wierze, nadziei i miłości⁵³. W wielu miejscach papież podkreśla, że kapłan sprawujący misję głoszenia powinien mieć na uwadze to, że Bóg jest pierwszorzędnym autorem i sprawcą przepowiadania kapłańskiego⁵⁴. Grzegorz poucza, że kapłan nie od kogo innego, ale od Boga otrzymuje dar mowy — „chleb doznanej łaski” po to, aby go rozdzielać między ludzi⁵⁵. Sprawując tę czynność powinien pamiętać o tym, że jest tylko narzędziem, które otwiera ucho słuchacza, zaś serca nie może otworzyć, gdyż sprawia to jedynie Bóg mocą swej łaski⁵⁶. Dlatego papież powtarza z naciskiem zdanie, że: „od Boga wychodzą święci głosiciele i do Niego powracają”⁵⁷. Jeżeli więc kapłan chce owocnie i godnie przepowiadać to powinien on najpierw otworzyć swoje uszy na wewnętrzny głos Boży⁵⁸.

Zdaniem papieża Bóg posługuje się ludźmi w przekazie swego Słowa dlatego, że w rzeczywistości ziemskiej nie objawia się On człowiekowi w sposób bezpośredni, lecz postanowił przemawiać do niego głosem swoich kapłanów. Dopiero po swoim zmartwychwstaniu człowiek będzie mógł widzieć bezpośrednio Słowo, które napęlnia wszystko⁵⁹.

Jak już wspomniano, w epoce Grzegorza Wielkiego Kościół kładł mocny

⁵¹ Por. Pellegrino, dz. cyt. s. 278 n.

⁵² Por. G. Hocquard, *L'idéal du pasteur des âmes selon saint Grégoire le Grand*. W: *La tradition sacerdotale. Etudes sur le sacerdoce*. Por. R. Fourrey, M. Lallier, A. Béraudy, R. Etaix etc. Mappus 1959 s. 155.

⁵³ Por. Hedley, dz. cyt. s. 39.

⁵⁴ Mor XXX, 3, 16 (PL 76, 532): „Unde bene ut in dictis praedicatorum non solum inspiratorem se intelligentiae, sed etiam auctore locutionis ostendat, adiungit”

⁵⁵ R. P. III, 25 (PL 77, 96).

⁵⁶ Mor XXIX, 24, 49 (PL 76, 503): „Sed quia quilibet praedicator verba dare auribus potest, corda vero aperire non potest; et nisi per internam gratiam solus omnipotens Deus praedicatorum verbis ad corda audientium invisibiliter auditum praestet, incassum praedicatio aure audientis percipitur, quae pervenire ad intima corde surdo prohibetur”.

⁵⁷ Mor XXX, 2, 6 (PL 76, 525): „(...) a Deo exeunt sancti praedicatores et ad eum revertuntur”.

⁵⁸ HEz I, 11, 8 (PL 76, 900): „Ecce iterum monetur propheta, ne praesumat loqui quod non audierit, sed prius aurem cordis aperiat voci Creatoris, et postmodum os sui corporis aperiat auribus plebis (...). Qui enim recte praedicat, prius, sicut dictum est, aurem cordis locutioni intime inclinatur, et postmodum os corporis in propositione admonitionis aperiat”.

⁵⁹ Mor XXX, 4, 17 (PL 76, 533): „In hac enim vita infirmitati nostrae Dominus non aperta specie maiestatis suae, sed praedicatorum suorum voce locutus est; ut corda adhuc carnalia carnalis lingua pulsaret, et tanto facilius insueta perciperent,

nacisk na działalność ewangelizacyjną. Również i święty Grzegorz wiąże w ścisły sposób kapłaństwo z działalnością misyjną⁶⁰. Z tej racji domaga się on od kapłana odpowiedniej formacji intelektualnej. Zdaniem Grzegorza kapłan powinien zdobyć wiedzę w takim stopniu, w jakim będzie mu ona potrzebna w prowadzeniu ludzi do Boga. Potrzebę współzależności między nauką, a misją kapłańską, jaka powinna mieć miejsce w życiu każdego kapłana Grzegorz Wielki stara się dowieść na podstawie licznych tekstów zaczerpniętych ze Starego i Nowego Testamentu. Prawie cała Reguła Pasterska zmierza do tego, by przygotować kapłana na skuteczne przepowiadanie do wiernych⁶¹.

Kapłan powinien troszczyć się o to, by jego wiedza była solidna, a nie pozorna, gdyż jak mówi papież jest ona „okiem” pasterza, które mu służy w prawidłowym kierowaniu wiernych ku ich wiecznemu przeznaczeniu⁶². Kapłan jako „nauczyciel”⁶³ przez swoją wiedzę ma stawać się dla innych „światłem prawdy”⁶⁴. Powinien on także odznaczać się umiejętnością właściwego „rozróżniania”, dzięki której będzie mógł zachować właściwą ocenę poszczególnych zdarzeń, a także skutecznie odróżniać wady od cnót⁶⁵. Święty Grzegorz nazywa kapłana „lekarzem dusz”, który swoim słowem wskazuje na różnorakie choroby ludzkiego ducha starając się im zaradzić⁶⁶. W związku z tym domaga się od niego niezwyklej delikatności połączonej z cierpliwością, a także odpowiedniej wiedzy połączonej z doświadczeniem⁶⁷. Zanim rozpocznie on duchową terapię powinien sam najpierw wiedzieć, jak wyzbywać się wszelkich wad i namiętności⁶⁸.

Należy zaznaczyć, że nie chodzi tu tylko o wiedzę czysto rozumową, nabytą czy też książkową; Grzegorz ma na myśli przede wszystkim zdobycie umiejętności dokładnego wnikania w problematykę ludzkiego ducha borykającego się z rozmaitymi trudnościami; o taki rodzaj wiedzy chodzi Grzegorzowi⁶⁹. Źródłem tej wiedzy papież czyni Pismo Święte oraz przykład życia, jaki nam pozostawili święci⁷⁰. Zdaniem Grzegorza wiedza kapłańska dopiero wtedy jest pełna, gdy towarzyszy jej praktyczna troska o dobro dusz ludzkich⁷¹. Jako siewca Słowa Bożego, kapłan powinien starać się o umiejętność ogarnięcia Bożej roli taką troską, aby wydała ona obfity owoc⁷².

quantum ea per sonitum consuetae vocis audierint (...) tunc de Deo audire verba non quaerimus; quia unum ipsum, quod implet omnia, iam per speciem Dei verbum videmus”.

⁶⁰ R. P. I, 1 (PL 77, 14—15); Por. Hedley, dz. cyt. s. 197 n.

⁶¹ Por. Hedley, dz. cyt. s. 106, 163.

⁶² Tamże s. 163—172.

⁶³ Mor XI, 15, 23 (PL 75, 964).

⁶⁴ R. P. II, 7 (PL 77, 39); Por. Hedley, dz. cyt. s. 122.

⁶⁵ Ep I, 24 (CCL 140, 30); R. P. I, 9 (PL 77, 21—22); Por. Hedley, dz. cyt. s. 68; Por. Hocquard, dz. cyt. s. 150.

⁶⁶ HEz I, 11, 16 (PL 76, 911—912).

⁶⁷ R. P. III, 37 (PL 77, 122—123); Por. Hedley, dz. cyt. s. 28.

⁶⁸ R. P. I, 9 (PL 77, 22): „Cui considerandum quoque est, quia cum causam populi electus praesul suscipit, quasi aegrum medicus accedit. Si ergo adhuc in eius opere passiones vivunt, qua praesumptione percussum mederi properat, qui in facie vulnus portat?”; Por. R. P. I, 1 (PL 77, 14).

⁶⁹ Por. Hocquard, dz. cyt. s. 154.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Por. Perez, *El arte de gobernar las almas según San Gregorio Magno* s. 52.

⁷² Ep I, 75 (CCL 140, 83): „Si quando, carissimi in Christo fratres, inter virentes segentes zizaniorum quaedam se inferat importuna commixtio, hanc radicitus necesse est cultoris manus adimat, ne futurus secundae segetis fructus possit intercepi. Et nos ergo, qui licet indigni, Dominici culturam agri suscepimus, ab omni zizaniorum scandalo ingenuam reddere segetem festinamus, quatenus ager Domino reditu abundantiori fructificet”.

W pierwszym rozdziale Reguły Pastorskiej Grzegorz Wielki posługuje się często wyrażeniem „peritus”. Określa nim kapłana, który zdobył właściwą wiedzę, jaka jest potrzebna do kierowania ludźmi⁷³. Grzegorz stanowczo ostrzega, aby „imperitus” nie ważył się przyjmować święceń kapłańskich⁷⁴. Dlatego każdy kandydat jeszcze przed przyjęciem święceń powinien podjąć żmudny wysiłek poznania samego siebie, gdyż świadomość zależności od Boga, której towarzyszy miłość oraz podejmowanie wysiłku w celu lepszego poznania samego siebie stanowi fundament dalszego rozwoju duchowego głosiciela⁷⁵.

Z powyższego wynika, że w tym wypadku Grzegorz Wielki traktuje wiedzę jako przymiot urzędu nauczycielskiego. Jej potrzeba wypływa z natury tego urzędu, gdyż kapłan nauczający jest nauczycielem, sędzią, lekarzem, doradcą, przewodnikiem. Trwałym motywem studium jest więc działalność duszpasterska, która ma prowadzić do zbawienia dusz, zaś konieczność studium papież uzasadnia biblijnie⁷⁶.

U podstaw przepowiadania kapłańskiego Grzegorz Wielki stawia cnotę miłości⁷⁷. Papież mocno podkreśla, że ten, kto nie ma tej cnoty żadną miarą nie powinien podejmować się misji przepowiadania⁷⁸. Kapłan otrzymuje od Boga łaskę skuteczności przepowiadania w takiej mierze, w jakiej otacza wiernych swoją miłością⁷⁹. Grzegorz Wielki zaznacza, że rozwój cnoty miłości warunkującej owocność przepowiadania wymaga postawy ambiwalentnej wobec wartości doczesnych oraz właściwie pojęta asceza⁸⁰. Należy dodać jeszcze, że miłość, jako fundamentalna zasada przepowiadania kapłańskiego powinna zapobiegać wszelkiej niezgodzie i sporom u tych, których Grzegorz Wielki nazywa „głosicielami pokoju”⁸¹.

Według Grzegorza świętość życia przepowiadającego jest nieodzownym warunkiem skuteczności jego działalności misyjnej⁸²; jej siła jest tak wielka, że potrafi zastąpić głosicieli Słowa Bożego w tych miejscach, gdzie liczba kapłanów jest znikoma⁸³. Z drugiej strony czynność przepowiadania zawiera w sobie moc powodującą wzrost świętości u tego, który pełni ten obowiązek⁸⁴.

Grzegorz Wielki sformułował zasadę: „ten kto nie jest czysty niech nie odważa się przystępować do świętych misteriiów”⁸⁵. Powyższa zasada dotyczy

⁷³ Por. Hedley, dz. cyt. s. 22.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Tamże, s. 38.

⁷⁶ Szerzej na ten temat zob.: Hedley, dz. cyt. s. 192—211.

⁷⁷ Por. M. Marin, *Gregorio I. Papa della carità*. Roma 1935 s. 38 n.

⁷⁸ HEv I, 17, 1 (PL 76, 1139): „(...) quia qui caritatem erga alterum non habet, praedicationis officium suscipere nullatenus debet”.

⁷⁹ HEz I, 12, 10 (PL 76, 922): „(...) quia tanto largius doctrinae gratiam percipit (sc. praedicator), quantum se in labore praedicatorum ex amore proximorum tendit”.

⁸⁰ HEv I, 4, 4—5 (PL 76, 1091—1092); Mor XVIII, 46, 76 (PL 76, 82); Por V. Nugent, *The Concept of charity in the writings of St. Gregory the Great*. W: *Studies in Sacred Theology* 59. Washington 1951 s. 46.

⁸¹ Ep XIV, 8 (CCL 140A, 1076): „Quoties eorum nos discordia tristes facit qui pacis praedicatores esse debuerant, magna sollicitudine studentum est, ut litigii ablata materie ad concordiam redeant hi qui diversa sunt ab invicem voluntate”.

⁸² Por. H. J. Perez, *El sacerdote y su ministerio en San Gregorio Magno*. W: *Teologia del sacerdocio*. Burgos 1972. T. 4. s. 223 n.

⁸³ HEv I, 17, 3—4 (PL 76, 1139—1140).

⁸⁴ R. P. III, 25 (PL 77,97): „Qui enim exterius praedicando benedicit, interioris augmenti pinguedine recipit: et dum vino eloquii auditorum mentem debriari non desinit, potu multiplicati muneris debriatus excrescit”.

⁸⁵ R. P. I, 7 (PL 77,20): „(...) ne aut non purgatus adire quisque ad sacra ministeria audeat”.

także tych, którzy podejmują się głoszenia Słowa Bożego⁸⁶. Przepowiadanie kapłana popełniającego grzechy, które sam potępia jest, zdaniem Grzegorza, bezowocne⁸⁷. Ci, którzy popadli w występki i w nich pozostają żadną miarą nie powinni wykonywać urzędu nauczycielskiego⁸⁸. Papież podkreśla z naciskiem, że umysł kapłana opanowany przez zło nie zapłonie nigdy ogniem Bożej miłości, a słowa płynące z oziębłego serca nie pobudzą słuchaczy do tego, co wzniosłe⁸⁹.

W swej nauce odnośnie do predyspozycji duchowych przepowiadającego, Grzegorz nie poprzestaje tylko na aspekcie negatywnym. Zwraca on uwagę na aspekt pozytywny, a jest nim praktyka cnót⁹⁰. Zdaniem papieża, ci, którzy przygotowują się do przepowiadania powinni najpierw odnowić się wewnętrznie poprzez praktykę cnót, jeżeli chcą, aby to, czego nauczają znajdowało swój wyraz w ich życiu⁹¹. Powyższy autentyzm życia kapłańskiego zapewnia praktyka takich cnót jak: cierpliwość, czystość, pokora, odwaga⁹².

Doniosłe znaczenie w przepowiadaniu papież przypisuje cnocie cierpliwości⁹³. Cierpliwość zapewnia głoszącemu owocne przepowiadanie mimo oporu, na jaki napotyka on u słuchaczy na skutek ich obojętności czy też różnego rodzaju uprzedzeń⁹⁴. Ponieważ głoszący jest człowiekiem posłanym nie może zaniedbać cnoty posłuszeństwa, która ściśle wiąże się z działalnością apostołską⁹⁵.

Święty Grzegorz, jako dobry psycholog przestrzega głoszącego przed jedną z najgłówniejszych pokus: próżnością i pychą⁹⁶. Temu zagadnieniu poświęca cały rozdział czwartej części Reguły Pasterskiej. Po spełnieniu misji głoszenia Grzegorz zaleca kaznodziei „powrócić” do własnego wnętrza, aby uniknąć „zatrucia zebranymi owocami”, aby nie zapomniał, że „jest tylko człowiekiem”⁹⁷. Na określenie niebezpieczeństwa, o którym mowa, Grzegorz posługuje się często sformułowaniami, do których odnosi się z całkowitą dezaprobatą: „gloriam propriam quaerit”⁹⁸, „vanagloriam quaerit”⁹⁹, „sapientiam ostentare”¹⁰⁰, „proprios favores quaerunt”¹⁰¹, „inanis gloriae appetitus”¹⁰².

⁸⁶ R. P. I, 7 (PL 77, 20); Por. B. Calatti, *San Gregorio maestro di formazione spirituale*, „Seminarium” 9: 1969 s. 245 n.

⁸⁷ HEz I, 9, 26 (PL 76, 881—882).

⁸⁸ Mor XXIII, 11, 21 (PL 76, 264): „Hi ergo, qui adhuc vitiorum bello subiacent nequaquam per praedicationis usum praesse magisterio ceterorum debent”.

⁸⁹ Mor VIII, 44, 72 (PL 75, 845): „mens quippe concupiscentiis exterioribus occupata, igne divini amoris non calet: et idcirco ac supernum desiderium inflamare auditores suos nequeunt verba, quae frigido corde proferuntur”; Por. Hedley, dz. cyt. s. 59.

⁹⁰ Por. Calatti, dz. cyt. s. 250 nn.

⁹¹ Mor XXX, 11, 45 (PL 76, 549): „Sancti igitur viri cum se ad praedicandum parant, prius se interius virtutibus innovant, ut ad hoc quod loquendo docet, vivendo concordent”.

⁹² „Prius sua interna considerant, atque a cunctis se vitiorum sordibus emundant; curescentes summo opere ut contra iram, patientiae luce resplendeant; contra carnis luxuriam etiam cordis munditia fulgescant; contra torporem, zelo candeant; contra confusos praecipitationis motus serena gravitate rutilent; contra superbiam vera humilitate luceant; contra timorem radiis auctoritatis clarescant”. Tamże.

⁹³ Por. Hedley, dz. cyt. s. 120—124.

⁹⁴ HEv I, 17, 4 (PL 76, 1140).

⁹⁵ HEz I, 12, 15 (PL 76, 924).

⁹⁶ Por. Hedley, dz. cyt. s. 30.

⁹⁷ R. P. IV, (PL 77, 126).

⁹⁸ R. P. III, 24 (PL 77, 95).

⁹⁹ HEz II, 9, 16 (PL 76, 1052).

¹⁰⁰ Mor XXIV, 15, 39 (PL 76, 309).

¹⁰¹ Mor VIII, 44, 72 (PL 75, 845).

¹⁰² R. P. III, 24 (PL 77, 95).

Aby nie popaść w pychę Grzegorz w szczególny sposób zaleca cnotę pokory tym, którzy przemawiają do ludzi uczonych¹⁰³. Papież mówi, że dobro dusz domaga się tego, aby głoszący umiał zawsze wyrzec się zaszczytu, jaki wiąże się z przepowiadaniem, niezależnie od tego do kogo przemawia¹⁰⁴. Szczególna czujność w zachowaniu pokory obowiązuje tego, kto głosi często i dobrze, aby nie popadł w pychę¹⁰⁵. Papież zwraca uwagę na niebezpieczeństwo ukrywania pychy pod płaszczem pokory, co może zaistnieć nawet wtedy, gdy kaznodzieja w swym nauczaniu występuje przeciw tej wadzie¹⁰⁶.

W celu uniknięcia próżności Grzegorz zaleca różne środki zaradcze. Według niego przepowiadający powinni pamiętać o tym, że sami dopuszczają się wykroczeń, które piętnują, względnie dopuszczali się ich w przeszłości. Ci zaś, którzy nie popadli w grzechy, które zwalczają i są od nich rzeczywiście wolni mają obowiązek przypisać to Bożej pomocy, a nie własnym zasługom¹⁰⁷. Najlepszym środkiem zaradczym przeciw pysze i próżności, na jaką często narażony jest przepowiadający, jest kontemplacja¹⁰⁸. Powyższe uwagi na temat pokory przepowiadającego papież kończy zachętą, aby kapłan poprzez głoszenie Słowa Bożego zawsze starał się podobać nie ludziom, lecz Bogu, w imieniu którego przemawia do nich¹⁰⁹.

Prawdziwe apostołstwo polega nie tylko na głoszeniu prawdy innym, ale staniu się samemu świadkiem w życiu osobistym. Świadełstwo słowa żywego czy też pisanego osiąga swoją wartość dopiero wtedy, gdy jest zakotwiczone w świadectwie życia¹¹⁰. Również i Grzegorz Wielki stawia obok siebie w posługiwaniu pasterskim słowo i czyn. Traktuje je łącznie, jako elementy oddziaływania duszpasterskiego, uważając, że nie może być między nauką, a czynami sprzeczności. Z tej racji kwestia dobrego przykładu jest zasadniczym i często spotykanym motywem w nauce Grzegorza Wielkiego o kapłaństwie¹¹¹. Papież wyraźnie mówi, że dobry przykład kapłana jest dla słuchaczy Słowa Bożego milczącą zachętą do życia według tego, o czym im mówi¹¹². Dlatego Grzegorz wzywa kapłanów, aby przed przystąpieniem do

¹⁰³ R. P. II, 4 (PL 77, 30—31).

¹⁰⁴ Ep V, 41 (CCL 140, 325): „Mihi autem credite, quia honorem, quem pro praedicanda veritate suscepimus, si necessitatis causa exigat, securius pro eadem veritate relinquimus, quam tenemus”.

¹⁰⁵ R. P. IV, (PL 77, 125): „Sed quia saepe dum praedicatio modis congruentibus ubertim funditur, apud semetipsum de ostensione sui occulta laetitia loquentis animus sublevatur, magna cura necesse est, uti timoris laceratione se mordeat: ne qui aliorum vulnera medendo ad salutem revocat, ipse per negligentiam suae salutis intumescat, ne proximos iuvando se deferat, ne alios erigens cadat”.

¹⁰⁶ HEz II, 9, 16 (PL 76, 1052): „Fortasse autem contra vanam gloriam sermo doctori est, et mire insinuans qualiter debeat declinari, eisdem his sermonibus vanam gloriam quaerit, quibus contra eandem vanam gloriam disputat”.

¹⁰⁷ Mor XXIII, 13, 25 (PL 76, 266).

¹⁰⁸ Mor. XXX, 2, 8 (PL 76, 526—527): „Fulgura etenim, sicut superius dictum est, sancti viri mittuntur et eunt, cum a secreto contemplationis ad publicum operationis exeunt. Mittuntur et vadunt, cum ex abscondito speculationis intimae in activae vitae latitudinem diffunduntur. Sed revertentes dicunt Deo, adsumus, quia post opera exteriora quae peragunt, semper ad sinum contemplationis recurrunt; ut illi ardoris sui flammam reficiant, et quasi ex tactu supernae claritatis ignescant. Citius enim inter ipsa licet bona, exteriora opera frigescerent, nisi intentione sollicita ad contemplationis ignem incessanter redirent”.

¹⁰⁹ R. P. III, 24 (PL 77, 95): „Audiant quod scriptum est: Sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur (2 Kor 2, 17). Ex Deo enim coram Deo loquitur, qui praedicationis verbum et quia a Deo accepit intelligit, et placere per illud Deo non hominibus quaerit”.

¹¹⁰ Por. A b l e w i c z, dz. cyt. s. 12.

¹¹¹ Por. H o c q u a r d, dz. cyt. s. 155—167.

¹¹² Mor XX, 41, 79 (PL 76, 186).

przepowiadania wyćwiczyli się w świętej aktywności¹¹³ i starali się jaśnieć światłem dobrego życia¹¹⁴.

Tak więc na przepowiadających spoczywa obowiązek wypełniania życiem treści nauki, do której zachęcają wiernych¹¹⁵. Grzegorz mówi, że ten kto depcze swoim postępowaniem to, co głosi ustami nigdy nie będzie miał posłuszeństwa i autorytetu wśród swoich słuchaczy¹¹⁶. Kapłan, który nie wypełnia tego, co głosi, powinien raczej powstrzymać się od przepowiadania, gdyż jak mówi papież, wierni mogą szybciej przejąć zły przykład kapłana niż prawdę, której naucza¹¹⁷. W tym kontekście są zrozumiałe słowa Grzegorza, w których przyznaje prymat dobremu życiu kapłana nad nauką, jaką przybliża innym¹¹⁸. Konkluzją rozważań odnośnie do życia kapłana nauczającego są słowa papieża, w których odmawia Królestwa Bożego tym, którzy nie żyją według nauki, jaką przepowiadają innym¹¹⁹.

Przejawem postawy ambiwalentnej, warunkującej skuteczność przepowiadania jest, według Grzegorza, cnota bezinteresowności. Punktem wyjścia nauki Grzegorza Wielkiego o bezinteresownym pełnieniu misji nauczania są słowa Chrystusa zawarte w Ewangelii według św. Mateusza 10,8: „Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie”¹²⁰. Motywację dla takiej postawy upatruje Grzegorz w obietnicy Królestwa Niebieskiego¹²¹. Bezgraniczne zawierzenie opatrności Bożej powinno, jego zdaniem, chronić kapłana przed zbytnią troską o sprawy jego ziemskiej egzystencji¹²². Przesadna troska o własne sprawy doczesne jest zdaniem papieża służbą złu i uniemożliwia przenikanie Słów Bożych do serca ludzkiego¹²³.

Równolegle do nauczania kapłańskiego winna postępować również bezinteresowna postawa miłosierdzia i szacunku wobec wiernych, a także troska

¹¹³ Mor XXX, 3, 15 (PL 76, 532): „Ipsi quippe cum verba praedicationis movent, prius se in sanctis actionibus exercent, ne in semetipsis torpentes opere, alios excitent voce”.

¹¹⁴ R. P. II, 11 (PL 77, 49): „Qui (sc. pastores) auro quoque iubentur operiri, ut dum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitae splendore fulgescant”; Por. Hedley, dz. cyt., s. 113—120.

¹¹⁵ Mor XIX, 7, 13 (PL 76, 103): „Lex quippe est ipsis praedicatoribus posita, ut vivendo impleant, quod loquendo suadere festinant. Nam loquendi auctoritas perditur, quando vox opere non adiuvatur (...) Sermones etenim Dei post se praedicator proicit, cum hoc quod dicit, facere contemnit. Quando autem dictis eius alter obediunt, dum ipse respuat opere, quod praedicat voce, et dissimulat audire quod narrat?”; Por. R. A. Markus, *Gregory the Great and a papal missionary Strategy. The mission of the Church and the propagation of the faith*. Cambridge 1970 s. 29 n.

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ Mor XI, 15, 23, 25 (PL 75, 964).

¹¹⁸ R. P. III, 40 (PL 77, 124): „Sed inter haec ad ea quae iam superius diximus caritatis studio retorquemur, ut praedicator quisque plus actibus quam vocibus insonet, et bene vivendo vestigia sequacibus imprimat potius, quam loquendo quo gradientur ostendat”.

¹¹⁹ HEv I, 12, 1 (PL 76, 1119): „Sed ad regnum aeternae beatitudinis pervenire non valet, qui non vult opere implere quod docet”.

¹²⁰ HEv I, 4, 4 (PL 76, 1091): „Sed concessa potestate praedicationis, concessis virtutum miraculis, quid Redemptor noster subiungat, audiamus: „Gratis accipistis, gratis date” (MT 10, 8). Praesciebat namque nonnullos hoc ipsum donum accepti Spiritus in ipsum negotiationis insistere”.

¹²¹ HEz I, 69 (PL 76, 832—833).

¹²² HEv I, 17, 5 (PL 76, 1140): „Praedicatori etenim tanta debet in Deo esse fiducia, ut praesentis vitae sumtus quamvis non provideat, tamen sibi hos non deesse certissime sciant: ne dum mens eius occupatur ad temporalia, minus aliis provideat aeterna”.

¹²³ Mor XXIII, 20, 37 (PL 76, 273): „Tunc verba Dei mens vivacius penetrat, cum ad se admittere curarum saecularium tumultus recusat. Mala autem homo vigilat, quando eum saecularium negotiorum aestus insolenter inquietat”.

o ich sprawy doczesne¹²⁴. Również i w tej kwestii Grzegorz zaleca zachowanie umiaru, przestrzegając kapłanów przed nadmiernym zajmowaniem się sprawami doczesnymi wiernych, chcąc uchronić od tego, aby ta działalność nie wpływała ujemnie na ich troskę o dusze ludzkie¹²⁵. Zachowanie właściwych proporcji w trosce o wartości duchowe i doczesne wiernych powinno, zdaniem papieża, kierować misją przepowiadania kapłańskiego. Grzegorz wyraźnie mówi, że kapłan, który podjął się obowiązku głoszenia nie może podejmować równocześnie zbytnej działalności o sprawy doczesne, ponieważ odrywałoby go to od funkcji, jaką wypełnia¹²⁶. Ci, którzy zaniedbują przepowiadanie z powodu trosk o sprawy ziemskie są i w tym przypadku nazywani przez Grzegorza „falszywymi głosicielami”¹²⁷. Wielokrotnie Grzegorz wzywa głosicieli Słowa Bożego, aby nauczając nie kierowali się chęcią otrzymania zapłaty za przepowiadanie; ofiary zaś, jakie otrzymują od wiernych z tego tytułu powinni traktować jako jałmużnę dla podtrzymania własnego życia i kontynuowania pracy apostołskiej¹²⁸.

Kapłan, który spełnia wyliczone przez Grzegorza wymagania, powinien podjąć się misji przepowiadania, aby przez to przybliżać ludziom skarb Bożej mądrości, w przeciwnym razie staje się on podobny do skąpca, który trzyma pieniądze w zawiązanym woreczku¹²⁹. Zastosowane przez Grzegorza Wielkiego porównania zaczerpnięte z Pisma Świętego, w sposób wystarczająco jasny odróżniają przepowiadającego Słowo Boże od zwyczajnego mówcy, czy nauczyciela. Również dynamizm, jaki wyrażają wykorzystane przez niego środki stylistyczne podkreśla aktywność, jakiej wymaga trud głoszenia Bożej prawdy w Chrystusowym Kościele. Łaska przepowiadania Słowa Bożego, jak również jej skuteczność zależy w pierwszym stopniu od Boga.

Skuteczność przepowiadania zależy także od pewnego zasobu wiedzy opartej na Piśmie Świętym i doświadczeniu życiowym. Z kolei przymioty te muszą być ściśle połączone z rozwojem cnót i bezinteresownością.

PRZEDMIOT, CEL I METODA PRZEPOWIADANIA

Aby przybliżyć przedmiot misji, jaką wypełnia głoszący Słowo Boże Grzegorz Wielki odwołuje się niemal do tych samych porównań, symboli i obrazów, jakimi posłużył się na określenie kapłana. Papież porównuje słowa zbawczego orędzia najpierw do deszczu, który użyźnia oschłość naszego serca¹³⁰.

¹²⁴ R. P. II, 7 (PL 77, 41): „Egentis etenim mentem doctrinae sermo non penetrat, si hunc apud eius animum manus misericordiae non commendat. Tunc autem verbi semen facile germinat, quando hoc in audientis pectore pietas praedicantis rigat. Unde rectorem necesse est ut interiora possit defundere, cogitatione innoxia etiam exteriora providere. Sic itaque Pastores erga interiora studia subditorum suorum ferveant, quatenus in eis exterioris quoque vitae providentiam non relinquant”

¹²⁵ Tamże; Por. Hocquard, dz. cyt. s. 166.

¹²⁶ HEv I, 17, 5 (PL 76, 1141): „Qui ergo officium praedicationis suscipit, dignum non est ut onus saecularium negotiorum portet, ne dum hoc eius colla deprimit, ad praedicanda coelestia non assurgat”.

¹²⁷ Mor XXV, 13, 31 (PL 76, 341).

¹²⁸ Mor XIX, 14, 22 (PL 76, 111): „Unde a bonis praedicatoribus non causa victus praedicatio impenditur, sed causa praedicationis accipitur victus”; HEv I, 17, 7 (PL 76, 1142): „Verus ergo quisque praedicator non ideo praedicare debet ut in hoc tempore mercedem recipiat, sed ideo mercedem recipere, ut praedicare subsistat”.

¹²⁹ HEv I, 17, 5 — (PL 76, 1141): „Qui igitur sapientiae verbum habet, sed hoc erogare proximo negligit, quasi pecuniam in saculo ligatam tenet”.

¹³⁰ Mor XX, 2, 5 (PL 76, 137): „Verba quippe sanctae praedicationis, sicut pluviam sustinemus cum vera humilitate ariditatem nostri cordis agnoscimus, ut potus sanctae praedicationis irrigemur”; Por. Mor XXVII, 36, 60 (PL 76, 434—435); Mor XXVII, 42, 70 (PL 76, 440).

Ta czynność może dokonywać się w sposób łagodny względnie burzliwy, w zależności od treści przepowiadania ¹³¹. Na innym miejscu Grzegorz Wielki porównuje mowę kapłana do strumienia, który sprawia, że otwiera się nawet najtwardsza skała serca ludzkiego na to, co Boże ¹³².

Głoszenie Słowa Bożego Grzegorz utożsamia także z ziarnami chleba niebieskiego, dzięki którym Słowo życia rozprzestrzenia się wśród ludzi. Z tą czynnością Grzegorz łączy dobre uczynki i znów podkreśla potrzebę dobrego przykładu, jakim powinien odznaczać się Boży siewca, inaczej stanie się on, jak mówi Grzegorz „jałowym” siewcą, a jego plon ulegnie zniszczeniu ¹³³. Przepowiadanie Słowa Bożego porównuje Grzegorz do gromu, który porusza duszę człowieka i pobudza ją do trwogi przed sądem Bożym ¹³⁴, do iskier wzbudzających płomień w sercach słuchaczy ¹³⁵; do strzał, które przenikają do serca człowieka ¹³⁶. Zdaniem papieża każde przepowiadanie ma swoją wartość, nawet jeśli ono jest czasowo bardzo krótkie, to może przynieść plon wielki ¹³⁷.

Głoszenie jest także pewnego rodzaju transakcją — wymianą, gdzie przepowiadający w zamian za słowo wygłoszone otrzymuje od słuchaczy wzrost wiary, jaki pojawia się w ich sercach ¹³⁸. Jak każda czynność kapłańska ma charakter służebny tak i głoszenie Słowa Bożego jest służbą, której towarzyszy całkowite i bezinteresowne oddanie się wiernym ¹³⁹. Bezinteresowność,

¹³¹ Mor XIX, 7, 13 (PL 76, 103): „Solent per pluvias praedicatorum dicta signari. Unde per Moysen dicitur: „Expectetur sicut pluvia eloquium meum (Pwt 32, 2). Quorum videlicet verba cum blande persuadent, pluviae sunt; cum vero terribilia de venturo iudicio intonant, sonantes procellae”.

¹³² Mor XVIII, 37, 58 (PL 76, 70): „Id est, in duris gentilium cordibus fluvios praedicationis aperuit, (...). Ecce enim in sanctis praedicatoribus, et non ex Iudaea progenitis, per cunctam Ecclesiam toto orbe diffusam, fluente caelestium mandatorum ubertim manant ore gentilium. Quia enim in petris rivos aperuit, ex duris quoque cordibus fluvius sanctae praedicationis emanavit”.

¹³³ Mor XXI, 10, 15 (PL 76, 198): „More sancti eloqui serere dicimus, verba vitae praedicare. (...) Praedicator quippe, quia, suis vocibus, moribus discrepat, ieiunus serit, quod alius manducet: quia suo semine ipse non pascitur, quando a verbi sui rectitudine prava actione vacuatur. Et quia plerumque discipuli incassum bona audiunt, cum ex magistri vita, operum exemplo, destruuntur, recte subiungitur: Et progenies mea aradicetur”.

¹³⁴ Mor XXIX, 24, 49 (PL 76, 503): „Quid enim per tonitruum, nisi praedicatio superni terroris accipitur? Quem terrorem dum percipiunt humana corda, quatiuntur. (...) Aliquando autem, sicut dictum est, tonitruus ipsa eius praedicatio accipitur per quam supernorum iudiciorum terror auditur”.

¹³⁵ HEz I, 3, 5 (PL 76, 808): „Recte autem praedicatorum verba scintillae appellata sunt, quia eos quos in corde tetigerint, incendunt. Considerandum quoque est, quod scintillae subtiles sunt valde et tenues: quia cum praedicatores sancti de coelesti Patria loquuntur, non tanto valent eperire verbo, quantum possunt ardere desiderio. Ex eorum ergo lingua quasi quaedam ad nos scintillae veniunt; quia de coelesti patria in eorum voce vix tenue aliquid cognoscitur, quod tamen ab eis non tenuiter amatur”.

¹³⁶ Mor XXIX, 23, 47 (PL 76, 503): „De cuius praedicationis verbis propter electos dicitur: „etenim sagittae tuae pertransierunt” (Ps 76, 19). Sagittae quippe Dei pertranseunt, quando verba praedicationis eius ab auribus ad corda descendunt”.

¹³⁷ HEz I, 3, 6 (PL 76, 808): „Verbum quippe praedicationis semen in corde audientis est. Et auditor bonus inde profert postmodum magnam messem, unde parvum prius acceperat semen linguae”.

¹³⁸ Mor XXXIII, 17, 33 (PL 76, 694): „In praedicatione quippe fidei quasi quoddam negotium geritur, dum verbum datur, et fides ab auditoribus sumitur. Quasi quoddam negotium faciunt, qui praedicationem praerrogant, et a populis fidem reportant. Fidem impartiunt, et eorum sanctam protinus vitam sumunt”.

¹³⁹ Mor XXII, 22, 53 (PL 76, 247): „Omnes namque qui sub dispensatione Conditoris vicario nobis ministerio iungimur sub uno ac vero Domino, quid nobis aliud nisi invicem servi sumus? Cum igitur is qui subest servit ad absequium, restat procul dubio ut qui praeest serviat ad verbum”.

o której mówi papież powinna wykluczać wszelką chciwość, którą nazywa „służbą bałwochwalstwa”¹⁴⁰.

Istnienie Chrystusa dla ludzi od strony Boga wyraża się w języku biblijnym w orędziu o nadchodzącym Królestwie Bożym. Grzegorz Wielki jest zdania, że jeżeli Chrystus jest miarą i wzorem ideału życia kapłańskiego, to idea Królestwa Bożego powinna stać się ośrodkiem życia kapłańskiego i kapłańskiej posługi. Dlatego uważa on, że istotnym celem przepowiadania powinna być idea Królestwa Bożego. Daje temu wystarczający wyraz w komentarzu do perykopy z Ewangelii św. Mateusza o nakazie misyjnym (Mt 10,7), gdzie przypomina, że zadaniem kapłana jest przede wszystkim nauczanie o Królestwie Bożym¹⁴¹.

Zdaniem Grzegorza Wielkiego przepowiadanie kapłańskie powinno mieć także charakter paschalny. Kapłan swoim nauczaniem powinien głosić śmierć Pana¹⁴², zaś swoim postępowaniem potwierdzać paschalny charakter Bożej nauki¹⁴³. Grzegorz Wielki nie ogranicza posługi przepowiadania tylko do zagadnień doktrynalnych, lecz kładzie on duży nacisk na jej kontekst moralny¹⁴⁴. Przykład nienagannego życia, jakiego domaga się papież od kapłanów powinien zachęcać do prawego postępowania tych, którzy go słuchają¹⁴⁵. Prawdziwą chlubą kapłana głoszącego jest prawość życia wiernych¹⁴⁶. Dlatego Grzegorz podkreśla, że kapłan wspomagany działaniem Ducha Świętego nie może zaprzestać troski o dusze ludzi będących w stanie grzechu choćby za tę misję miał doznawać tortur a nawet ponieść śmierć¹⁴⁷.

Ponieważ treścią chrześcijańskiego życia powinien być Bóg¹⁴⁸, z tej racji Grzegorz domaga się, aby przepowiadanie kapłańskie zmierzało także do ukazania wiernym wzniosłości ojczyzny niebieskiej; dla tak pojętej eschatologii kapłan powinien w sposób jasny wskazywać na wszelkie niebezpieczeństwa

¹⁴⁰ Ep IX, 219 (CCL 140A, 783); Por. Ga 5, 20.

¹⁴¹ HEV I, 4, 2 (PL 76, 1090): „Missis autem praedicatoribus, quid praeciatur audiamus: „Euntes praedicate, dicentes, quia appropinquavit regnum caelorum”:

¹⁴² Mor XIII, 23, 26 (PL 75, 1029): „Ut ergo in nobis sacramentum dominicae passionis non sit otiosum debemus imitari quod sumimus et praedicare ceteris quod veneramur”.

¹⁴³ Ep III, 29 (CCL 140, 174): „(...) talem nobis pastorem praebeat, in cuius lingua et moribus exhortationis divinae pascua valeatis invenire”; Por. F. Nikolasch, *Das Lamm als Christussymbol in den Schriften der Väter*. Wien 1963 s. 147 n., 151. Wiener Beiträge zur Theologie. Bd 3.

¹⁴⁴ Por. V. Fevre. *Études des Morales de S. Grégoire le Grand sur Job*. Paris 1859 s. 69 n. Sens moralny, jaki Grzegorz stara się wydobyć z Pisma św., oznacza taką interpretację Biblii, by służyła ona celom wychowawczym. Por. Rosik. dz. cyt. s. 41.

¹⁴⁵ R. P. III, 40 (PL 77, 125): „(...) ut hi qui verba sanctae praedicationis movent, prius studio bonae actionis evigilent ne in semetipsis torpentes opere, alios excitent voce: prius se per sublimia facta excutiant et tunc ad bene vivendum alios sollicitos reddant”.

¹⁴⁶ Mor XI, 14, 22 (PL 75, 963): „Magna sacerdotis gloria est, rectitudo subditorum. Unde bene egregius praedicator discipulis dicit: quae est nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae? nonne vos ante Dominum? (1 Ts 2, 19). Sed cum sacerdotes vitam discipulorum negligunt, et nullum de eorum propectibus ante Dominum fructum ferunt; quid aliud quam inglorii dicuntur?”; Por. Mor I, 19, 27 (PL 75, 539)

¹⁴⁷ Mor XXXI, 32, 66—68 (PL 76, 610—611): „Qui igitur praedicator zelo Sancti Spiritus inflammatus, vel inter supplicia positus, quoslibet peccatores ad se trahere non desistit, fervens procul dubio terram sorbet: quia vero persecutorum minime formidat (...). Ecce lapidibus obruitur, nec tamen a veritatis sermone removetur. Occidi potest, superari non potest”.

¹⁴⁸ Por. R. Rudmann, *Mönchtum und kirchlicher Dienst in den Schriften Gregors des Grossen*. St. Ottilien 1956 s. 116.

drogi ziemskiej, które tę wzniosłość przysyłają¹⁴⁹. Treść przepowiadania kapłańskiego powinna być wolna nie tylko od błędów, ale także od wszelkich wieloznaczności¹⁵⁰. Na koniec Grzegorz podkreśla, że kapłan nauczając o Królestwie Bożym powinien uzależniać treść przepowiadania od znanych słów Pisma św. mówiących, że głosiciel tylko uprawia i nawadnia zaś tym, który daje wzrost jest Bóg¹⁵¹.

Tak więc prawda o Królestwie Bożym stawiająca człowieka na płaszczyźnie myślenia eschatologicznego, któremu towarzyszy wewnętrzna przemiana stanowi, według Grzegorza, zasadniczy cel nauczania kapłańskiego. Aby jednak cel ten mógł zostać osiągnięty potrzebny jest odpowiedni sposób przepowiadania Słowa Bożego. Również i tej sprawie Grzegorz Wielki poświęca wiele uwagi.

Prolog wraz z trzecią częścią Reguły Pasterskiej zawiera cały szereg pouczeń, jak przekazywać wiernym Słowo Boże¹⁵². Pouczenia te pozwalają określić Grzegorza, jako wybitnego pedagoga oraz znawcę różnorodnych przejawów życia ludzkiego. We wszystkich pismach Grzegorza dotyczących metodyki przekazu można dostrzec zasadę mówiącą, że obowiązkiem głosiciela jest dostosowanie się do słuchaczy, do ich uwarunkowań psychologicznych, moralnych, ekonomicznych, socjologicznych i wielu innych. Grzegorz Wielki, jako humanista chrześcijański przejmuje i zaleca augustyńską zasadę, która zobowiązuje do zwalczania błędów człowieka przy równoczesnym zachowaniu godności osoby ludzkiej, która jest adresatem kapłańskiego nauczania¹⁵³. Kapłan nauczający powinien brać pod uwagę predyspozycję odbiorcy i nie wykraczać poza możliwości odbiorcze jego umysłu¹⁵⁴. Tę samą myśl powtarza papież często w *Moraliach*¹⁵⁵.

W świetle tego, co zostało powiedziane znajduje swe głębokie uzasadnienie potrzeba cnoty powściągliwości i roztropności tak często zalecana przez papieża tym, którzy są zwiastunami Słowa Bożego¹⁵⁶. Z tej racji kapłan nauczający powinien czuwać nad powierzoną mu trzodą, aby mógł w dyskretny sposób odróżniać cnoty od wad i występków¹⁵⁷. Grzegorz Wielki przestrzega głoszących przed stosowaniem uniwersalnej metody względem wszystkich słuchaczy. Powołuje się tu na Grzegorza z Nazjanzu, który mówi, że nie wszystkim odpowiada ta sama zachęta, gdyż nie wszyscy postępują w sposób

¹⁴⁹ R. P. II, 10 (PL 77, 46): „Debitum quippe Rectoris est supernae patriae gloriam per vocem praedicationis ostendere, quanta in huius vitae itinere tentamenta antiqui hostis lateant aperire, et subditorum mala quae tolerari leniter non debent, cum magni zeli asperitate corrigere: ne si minus contra culpas accenditur, culpa reus omnium reus ipse teneatur” Temat eschatologii u św. Grzegorza został szczegółowo opracowany przez Rosika; Por. Rosik, dz. cyt. s. 197—220.

¹⁵⁰ R. P. II, 4 (PL 77, 30).

¹⁵¹ Mor XVII, 18, 27 (PL 76, 23—24).

¹⁵² Por. Gastaldelli, dz. cyt. s. 269 n.; Por. J. Leclercq, *Initiation aux Auteurs monastiques du Moyen Age. L'amour des lettres et le desir de Dieu*. Paris 1957² s. 30—41.

¹⁵³ R. P. III, 1—40 (PL 77, 50—126).

¹⁵⁴ Mor XX, 2, 4—5 (PL 76, 137): „In hac stillatione eloquii, quid aliud quam mensura sanctae praedicationis accipitur? quia oportet ut exhortationis gratia singulis iuxta capacitatem ingenii conferatur (...). Debet enim subtiliter is qui docet, perspicere, ne plus studeat, qua ab audiente capitur, praedicare. Debet enim ad infirmitatem audientium semetipsum contrahendo descendere, ne dum parvis sublimia, et idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quam auditoribus prodesse”

¹⁵⁵ Mor XVIII, 16, 25 (PL 76, 50): „Argentum innocentem dividere, est eloquia Domini minute discreteque exponere, et unicuique quid digne congruat coaptare”.

¹⁵⁶ Mor XXX, 3, 11 (PL 76, 529); HEz I, 11, 18 (PL 76, 912—913).

¹⁵⁷ HEz I, 10, 7 (PL 76, 888—889).

jednakowy¹⁵⁸. Podobnie, jak łagodny gwizd uspokaja konie, a rozdrażnia szczenięta, jak lekarstwo powoduje nasilenie choroby u jednego, drugiemu zaś przywraca siły, jak chleb przynosi siły dorosłym, zaś niemowlęta może przyprowadzić o śmierć, tak te same słowa nauczającego mogą przynieść dobry lub zły skutek, w zależności od tego do kogo zostaną one skierowane¹⁵⁹. Grzegorz Wielki chcąc wskazać na potrzebę różnorodnych metod, jakimi powinien posługiwać się kaznodzieja, porównuje dusze ludzkie do strun cytry, które wymagają dotknięć palców o bardzo zróżnicowanej sile, jeżeli chce się usłyszeć harmonijny akord¹⁶⁰. Grzegorz domaga się od nauczającego znajomości i ocen uwarunkowań psychicznych, duchowych a także materialnych, w jakich żyją odbiorcy jego słowa. Następnie zaleca mu dostosowanie się do tych uwarunkowań, taktowne zwalczanie ich błędów i wykroczeń ludzkich, a w miarę potrzeby zastosowanie nagrody czy pochwały. Jako doskonałego pedagoga w sztuce pozyskiwania słuchaczy dla Słowa Bożego papież podaje św. Pawła¹⁶¹.

Kapłan powinien wykazywać się szczególną umiejętnością nauczania, gdy chodzi o duszpasterstwo ludzi chorych. Tej grupie słuchaczy nie powinien, zdaniem Grzegorza, przedkładać skomplikowanych prawd wiary, aby nie zostali oni przygnębieni słowami, które powinny ich raczej podnosić i umacniać na duchu¹⁶².

Na podstawie trzeciej części Reguły Pastorskiej można dokonać syntezy rad, zaleceń przede wszystkim natury psychologicznej, jakie podaje Grzegorz Wielki odnośnie do głoszenia Słowa Bożego w różnych środowiskach i grupach ludzi. Całość duszpasterstwa w jego wymiarze misyjnym dzieli on na 39 grup. A oto niektóre z nich: duszpasterstwo biednych i bogatych (rozdz. 2); mądrych i ignorantów (rozdz. 6); żonatych i stanu wolnego (rozdz. 27); duszpasterstwo tych, którym dzieje się dobrze i tych, którym dzieje się źle (rozdz. 26). Papież nie pomija również kapłanów, jako odbiorców Bożej nauki. Mówi on, że sposób przemawiania do kapłanów, którzy godnie pełnią swe obowiązki jest inny niż ten, którego należy używać odnośnie do tych, którzy nie powinni podejmować się głoszenia z rozmaitych powodów, które święty Grzegorz kolejno wymienia (rozdz. 25). Inaczej należy przemawiać do wiernych, którzy sieją niezgodę, a inaczej do tych, którzy są usposobieni pokojowo (rozdz. 23). W ten sposób można wyliczać aż do sklasyfikowania ostatniej grupy odbiorców Słowa Bożego¹⁶³.

Należy tu jeszcze podać pewne uwagi, jakie papież zaleca odnośnie do przygotowania treści nauczania. Grzegorz Wielki mówi, że głoszenie nie może być w żadnym wypadku improwizowane, gdyż staranne przygotowanie przemówienia jest warunkiem jego skuteczności. Dobre przygotowanie treści przemówienia pozwala kapłanowi na uniknięcie wielu niepotrzebnych słów zacierających zasadniczą myśl¹⁶⁴; w przeciwnym razie niweczy on owoc głoszonej przez siebie nauki oraz stwarza niebezpieczeństwo wprowadzenia w duszę

¹⁵⁸ R. P. III (PL 77, 49): „Quia igitur qualis esse debeat pastor ostendimus, nunc qualiter doceat, demonstramus. Ut enim longe ante nos reverendae memoriae Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit”.

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ Tamże.

¹⁶¹ Mor. XXIV, 16, 41 (PL 76, 310—311).

¹⁶² Mor XX, 3, 10 (PL 76, 141): „Dici enim infirmis fortia prohibet, ne dum incapabilia audiunt, praedicationis verbis quibus sublevari debuerant, opprimantur”

¹⁶³ Por. Carton E. de Wiart, *Une âme de chef: St. Grégoire le Grand*. VSS 21: 1929 s. 51—54; R. P. III, 2 (PL 77, 53); R. P. III, 3 (PL 77, 53); R. P. III, 2 (PL 77, 52).

¹⁶⁴ R. P. II, 4 (PL 77, 30—31).

słuchacza błędów zamiast prawdy¹⁶⁵. Papież podkreśla, że sztuka dobrego przepowiadania domaga się tego, aby głoszący przestrzegał klasycznych reguł retoryki jak: „quid”, „cui”, „quando”, „qualiter”, „quantum”¹⁶⁶. Jak widać Grzegorz Wielki nie poprzestaje tylko na przypomnieniu kapłanom ciążyącej na nich misji przepowiadania, lecz podaje równocześnie wystarczającą ilość rad i wskazówek zmierzających do tego, aby kapłani mogli spełnić jak najskuteczniej nakaz misyjny swojego Mistrza¹⁶⁷. Słusznie więc mówi się o Grzegorz Wielkim, że papież ten pozostawił Kościołowi nie tylko ogromną spuściznę doktrynalną, lecz także dostarczył metodę, mówiącą, jak tę doktrynę stosować w rozmaitych okolicznościach zbawczej posługi¹⁶⁸. Wszystkie te rady i pouczenia odnośnie do skutecznego przepowiadania Słowa Bożego można znaleźć również i we współczesnych opracowaniach, poruszających problem metodyki nauczania duszpasterskiego¹⁶⁹.

Jak widać w swych uwagach dotyczących przekazu Słowa Bożego Grzegorz Wielki przypomina pełniącym ten obowiązek, że przedmiotem chrześcijańskiej formacji jest człowiek. Człowiek ten odznacza się swoją osobistą godnością, usposobieniem i żyje w określonych warunkach. W związku z tym przepowiadający powinien dostosować sposób przepowiadania do jego charakteru, poziomu umysłowego oraz warunków życia. W związku z tym stosowanie uniwersalnej metody nauczania jest niemożliwe; może zawsze dochodzić tu do głosu ogólna zasada, polegająca na wypowiedzianiu sprzeciwu złu przy równoczesnym szacunku tego, kto je popełnił. Stosowanie takiej metody nauczania wymaga znajomości uwarunkowań psychicznych, duchowych oraz bytowych odbiorcy Słowa Bożego, jak również należytego przygotowania treści przepowiadania. Powodzenie tej metody papież uzależnia na koniec od cnoty cierpliwości i pokory.

ŹRÓDŁO PRZEPOWIADANIA

Pierwszym i zasadniczym źródłem przepowiadania, według Grzegorza Wielkiego, powinno być Pismo Święte. Znaczący Grzegorza Wielkiego jednomyślnie stwierdzają, że istota jego twórczości polega na wykładzie tekstu skrypturystycznego¹⁷⁰. Pismo św. stanowi dla papieża inspirację wszelkich wniosków doktrynalnych¹⁷¹. W jednym tylko jego liście do biskupa Antiochii Anatazego znajdujemy 13 tekstów biblijnych¹⁷², zaś Reguła Pasterska jest świadectwem na to, „jak wiele Grzegorz Wielki potrafi wyjaśnić na podsta-

¹⁶⁵ Ep I, 24 (CCL 140, 27): „Sed considerandum quoque est, ut rector cum se ad loquendum praeparat, sub quantae cautelaudio studio loquatur attendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, et cum fortasse sapiens videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscindat”.

¹⁶⁶ HEz I, 11, 12 (PL 76, 910): „Sed quia de exhortatione sermo se intulit, innotescere breviter debemus, in ore Pastoris quantum esse debeat ordo atque consideratio locutionis. Pensare etenim doctor debet quid loquatur, cui loquatur, quando loquatur qualiter loquatur et quantum loquatur. Si enim horum unum defuerit, locutio apta non erit”; Por. Gastaldelli, dz. cyt. s. 269 n. Na temat filologicznych opracowań pism Grzegorza Wielkiego. Zob. Rosik, dz. cyt. s. 17.

¹⁶⁷ Por. Perez, dz. cyt. s. 119 n.

¹⁶⁸ Por. Hocquard, dz. cyt. s. 147; Hedley, dz. cyt. s. 66.

¹⁶⁹ Por. H. Pagiewski, *Głoszenie Słowa Bożego jako świadectwo*. Warszawa 1971.

¹⁷⁰ Por. Rosik, dz. cyt. s. 137.

¹⁷¹ Por. Hedley, dz. cyt. s. 177; R. Manselli, *Gregorio Magno e la Bibbia — centro italiano sull'alto Medioevo*. Spoleto 1963 s. 67—101.

¹⁷² Ep VIII, 2 (CCL 140A, 514—517).

wie Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu ¹⁷³. O wielkim umiłowaniu Pisma Świętego, jakim odznaczał się Grzegorz Wielki oraz o roli jaką pisywał tej Księdze dla życia ludzkiego, świadczą jego słowa zawarte w Moralich, które można nazwać hymnem pochwalnym na cześć Słowa Bożego ¹⁷⁴.

O umiłowaniu Pisma Świętego przez Grzegorza świadczą także stosowane przez niego cytaty z Biblii, które w samej tylko Regule Pastorskiej występują w liczbie 220 ze Starego Testamentu i 209 z Nowego Testamentu ¹⁷⁵. W celu wyrażenia natury i wartości Pisma Świętego Grzegorz stosuje, jak zwykle porównania. Biblia jest dla Grzegorza Wielkiego światłem, które oświeśla ludzką drogę pośród ciemności życia ¹⁷⁶. Z uwagi na to, że Słowa Pisma Świętego wzmacniają siły ludzkiego ducha w pełnieniu dobra, papież nazywa Pismo Święte chlebem ¹⁷⁷; przy tej okazji Grzegorz Wielki przestrzega kapłana przed wykorzystywaniem Pisma św. dla jego własnej chwały mówiąc, że może ono stać się wtedy raczej trucizną niż pokarmem ¹⁷⁸. Papież nazywa księgi święte także „żyłami srebra”, gdyż człowiek może znajdować ukryte w nich bogactwo ¹⁷⁹. Czasami Pismo św. staje się dla człowieka jakby „zwierciadłem”, w którym może on dostrzec zarówno piękno, jak i nieład własnego wnętrza ¹⁸⁰.

Kolejne określenie Pisma św. to „brama”, która umożliwia nam wejście do Królestwa niebieskiego ¹⁸¹; w homilii na Ezechiela Grzegorz mówi, że słusznie Pismo św. nazywamy bramą, gdyż otwiera ono nasz umysł na wiarę w naszego Zbawcę ¹⁸². Grzegorz porównuje Biblię do nieboskłonu, na którym jaśnieją: słońce mądrości, księżyc wiedzy oraz gwiazdy cnót i przykładów jakie pozostawili nam Patriarchowie ¹⁸³. Biblia dla Grzegorza jest

¹⁷³ Notkerus. De interpretationibus Divinarum Scripturarum Cap. 6 (PL 131, 999): „Mitto te ad librum beati Gregorii papae, qui appellatur Regula pastoralis, sed meo, immo ut credo, eius et omnium sapientium iudicio melius et verius Speculum nuncupari potuisset, in quo omnis homo seipsum inveniet quasi depictum, et praecipue episcopi et presbyteri, ita ut omnis homo non solum sermones et opera sed et cogitationes et affectus, quos quisque vel ante, vel in ipso sacerdotio conceperit, quasi viventes, vel ambulantes ostenderit. In quo libro tam multa de Novo et Vetere Testamento posuit et exposuit: ut si eum memoriae commendaveris, omnium librorum scientia refectus esse videaris”.

¹⁷⁴ Mor XX, 1, 1 (PL 76, 135): „(...) omnem scientiam atque doctrinam Scriptura Sacra sine aliqua comparatione transcendat (...) a terrenis desideriis ad superna amplectenda cor legentis immutat (...) tanto amplius diligitur quanto amplius meditatur (...) a rudibus lectoribus quasi recognoscitur, et tamen semper nova reperitur (...) uno eodemque sermone dum narrat textum, prodit misterium, et sic scit praeterita dicere, ut eo ipso noverit futura praedicare et non immutato dicendi ordine, eisdem ipsis sermonibus novit, et anteacta describere, et agenda nuntiare”.

¹⁷⁵ Por. Candelaresi, dz. cyt. s. 393—406.

¹⁷⁶ HEz I, 7, 17 (PL 76, 848): „Haec nobis Scriptura in tenebris vitae praesentis facta est lumen itineris”.

¹⁷⁷ Mor XV, 13, 16 (PL 75, 1088).

¹⁷⁸ Tamże.

¹⁷⁹ Tamże.

¹⁸⁰ Mor II, 1, 1 (PL 75, 553): „Scriptura Sacra mentis oculis quasi quoddam speculum opponitur, ut interna nostra facies in ipsa videatur, Ibi etenim foeda, ibi pulchra nostra cognoscimus. Ibi sentimus quanto proficimus, ibi a propectu quam longe distamus”.

¹⁸¹ HEz II, 3, 2 (PL 76, 959).

¹⁸² HEz II, 5, 3 (PL 76, 986): „Sed etiam Scripturam Sacram, quae nobis tandem ipsam fidem Redemptoris nostri intellectum aperit, non immerito portam accepimus”.

¹⁸³ HEz I, 9, 30 (PL 76, 883): „Quid enim coeli nomine nisi sacra Scriptura designatur? De qua nobis et sol sapientiae, et luna scientiae, et ex antiquis Patribus stellae exemplorum atque virtutum lucent”.

przede wszystkim Słowem Bożym, przez które „Bóg mówi wszystko co chce”¹⁸⁴.

Z opracowań na temat pojęcia oraz interpretacji Pisma św. przez Grzegorza Wielkiego wynika, że doktryna Grzegorza stanowi najczęściej swoisty komentarz do tekstów Pisma św. Chociaż nie jest to egzegeza we współczesnym rozumieniu, to jednak występuje tu ściśle powiązanie teologicznych rozważań z tekstem skrypturystycznym¹⁸⁵. Odnosnie do egzegezy Pisma św. Grzegorz wprowadza mówi, że ten kto chce zrozumieć Biblię musi najpierw poznać jej kontekst historyczny i zrozumieć jej dosłowne znaczenie, a następnie poznać jej znaczenie alegoryczne oraz duchowo-moralne¹⁸⁶. Jednak w rzeczywistości Grzegorz Wielki pomija znaczenie literacko-historyczne i przechodzi do znaczenia alegorycznego z uwagi na postęp duchowy wiernych, do których przemawia i pisze¹⁸⁷. To spostrzeżenie potwierdza się w czasie lektury „Moraliiów”, które są ciągłą alegorią Chrystusa¹⁸⁸. Grzegorz Wielki zastrzega, że wszelka interpretacja Pisma św. ma miejsce w Kościele; dlatego heretycy nie mogą tego czynić w sposób autentyczny¹⁸⁹. Jako przykład właściwego rozumienia Słowa Bożego papież podaje Świętych, którzy swoim życiem poświadczili prawdziwość treści ksiąg Pisma św.¹⁹⁰

Znajomość Pisma św. i ciągła kontemplacja jego treści jest warunkiem koniecznym, jaki Grzegorz stawia przed tymi, którzy zdecydowali się na obowiązek przepowiadania¹⁹¹. Tej sprawie poświęca papież cały XI rozdział drugiej części Reguły Pasterskiej, w którym zaleca pasterzom dusz codzinne i wytrwałe rozważanie słów Pisma św.¹⁹² Według niego punktem wyjścia przepowiadania kapłańskiego powinny być księgi święte¹⁹³. Każdy kapłan, który przepowiada powinien więc opierać swoją mowę na fundamencie Boskiego autorytetu i na nim budować całą konstrukcję przepowiadania¹⁹⁴.

Identyczność porównań, jakie Grzegorz Wielki zastosował odnośnie do przepowiadającego i Biblii wskazuje na ścisły związek, jaki powinien mieć miejsce między nauczającym a Pismem Świętym. Dokładna znajomość Pisma

¹⁸⁴ Mor XVI, 35, 43 (PL 75, 1142).

¹⁸⁵ Por. Rosik, dz. cyt. s. 25.

¹⁸⁶ Mor XXI, 1, 1—4 (PL 76, 187—190); Por. Prol in Mor: Mor I, 4 (PL 75, 515—528); HEv II, 40, 1—2 (PL 76, 1302—1304).

¹⁸⁷ Prol. in Mor: Mor I, 4 (PL 75, 515): „Aliquando vero exponere aperta historiae verba negligimus, ne tardius ad obscura veniamus, aliquando autem intellegi iuxta litteram (...) sed nimirum verba litterae, dum collata sibi convenire nequeunt, aliud in se aliquid quod quaeratur ostendunt, ac si quibusdam vocibus dicam: Dum nostra nos conspiciunt superficie destrui, hoc in nobis quaerite, quod ordinatum sibi congruens apud nos valeat intus inveniri”; HEz I, 6, 7 (PL 76, 831).

¹⁸⁸ Dokładne znaczenie potrójnej interpretacji Pisma św. przez Grzegorza Wielkiego podaje Rosik, dz. cyt. s. 41—43.

¹⁸⁹ Mor XX, 9, 20 (PL 76, 149).

¹⁹⁰ HEz I, 10, 38 (PL 76, 901—902).

¹⁹¹ R. P. II, 11 (PL 77, 50): „Qui nimirum necesse est, ut qui ad officium praedicationis excubent a Sacrae lectionis studio non recedant”; Por. Calatti, dz. cyt. s. 260.

¹⁹² R. P. II, 11 (PL 77, 48): „Sed omne hoc rite a Rectore agitur, si superne formidinis et dilectionis spiritu afflatus, studiose quotidie Sacri Eloquii praecepta meditetur”; Por. Hedley, dz. cyt. s. 181.

¹⁹³ Mor XVIII, 30, 49 (PL 76, 64): „(...) praedicatores veri ad defensionem sanctae Ecclesiae a sacrorum librorum fluentis procedunt”.

¹⁹⁴ Mor XVIII, 26, 39 (PL 76, 58): „Qui ad verae praedicationis verba se praeparat, necesse est ut causarum origines a sacris paginis sumat: ut omne quod loquitur, ad divinae auctoritatis fundamentum revocet, atque in eo edificium locutionis suae firmet”; Por. Perez, *El ministerio de la Palabra según San Gregorio Magno* s. 139 n.

św. oraz codzienne rozważanie zawartej w nim prawdy stanowi punkt wyjścia misyjnego posłannictwa kapłana.

Warunkiem godnego sprawowania omówionej funkcji, jak również korzystanie z jej zbawiennych skutków jest świadomość stałej zależności kapłana od Boga. Zewnętrznym przejawem tej świadomości powinna być świętość jego życia połączona z odpowiednią wiedzą opartą na Piśmie Świętym oraz znajomości struktury bytu ludzkiego włącznie z jego najgłębszymi pokładami i uwarunkowaniami. W ten sposób Grzegorz Wielki w oparciu o pewne założenia wynikające z uwarunkowań teologicznych, antropologicznych i socjologicznych kreśli bardzo wszechstronny obraz kapłana jako teologa, psychologa oraz jako znawcę ludzkich charakterów i zasad dydaktyki kościelnej. Dzięki tym przymiotom kapłan może reprezentować wobec swoich wiernych Chrystusa jako Dobrego Nauczyciela.

Przeprowadzona analiza pism św. Grzegorza Wielkiego dotyczących kapłana w jego funkcji nauczycielskiej pozwoliła wyłonić specyficzny obraz tej posługi. Ujawnia on jej chrystologiczny wymiar oraz wyrasta z autentycznego podłoża egzystencjalnego, a więc jest wybitnie aposterioryczny, jeśli chodzi o potrzeby duchowe wiernych i sposób ich zaspokojenia. Obraz ten zabarwiony jest personalistycznie i uniwersalistycznie ogniskując w sobie równocześnie wewnętrzny związek między głoszeniem, a postępowaniem według głoszonej prawdy. Doktryna Grzegorza Wielkiego na temat posługi Słowa Bożego jest więc oryginalna, transhistoryczna, głęboko biblijna i teologiczna, a zarazem tak prognostyczna, że nawet w dzisiejszej epoce przyjmowana jest jako oczywista.

ARGUMENTUM

Sanctus Gregorius Magnus maxima cum diligentia propagationi doctrinae christianae additus erat. Articulo hoc id sibi auctor proposuit, ut Gregorii Magni de Verbi Dei ministerio mentem explanaret. Articulus divisus est in partes quattuor.

Pars prima de necessitate praedicationis narrat, secunda virtutes, quibus praedicator enitere debet enumerat. Pars tertia de objecto, fine praedicationis et de eis, quae ad artem elocutionis pertinent disputat. Postremum auctor de fonte praedicationis narrat.

Articulus clauditur brevissima consideratione de valore doctrinae Sancti Gregorii Magni hac de re.